

ГУМЕНЮК І.П.

**ПОЄДНАННЯ СІМЕЙНОГО ТА ШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ
У 1920-1940-х РОКАХ У СЕЛІ ВІВСЯНИКИ
(Козятинський район Вінницька область)**

У статті на основі розповідей очевидців (усної історії), зібраних автором, і архівних матеріалів, висвітлюється взаємодія сімейного та шкільного виховання молоді в селі Вівсяники (Козятинський район Вінницька область) та розкривається часткова історія шкільного закладу у 1920-1940-х роках.

Хоча в Україні помітна роль у вихованні дітей та молоді традиційно відводилась громаді, все ж основною суспільною ланкою, в якій здійснювалася підготовка дітей до трудового життя, була сім'я та школа. У родині турбота про здоров'я, фізичний розвиток дітей, про прищеплення їм працелюбності, найнеобхідніших трудових навичок покладалися на матір. Посильній праці дитини передувало формування певних морально-ціннісних орієнтацій. Не лише трудова атмосфера родини, а й цілеспрямовані мотиви дитячих пісень, ігор, колискових сприяли психологічній підготовці дітей наймолодшого віку до праці. Оскільки ж безпосередня участь дітей у продуктивній праці дорослих розглядалася як найефективніший спосіб трудового виховання, то і залучалися діти до неї вже з наймолодшого віку.

Народна педагогіка - це сукупність традиційних форм і засобів виховання, навчання та підготовки дітей до життя та праці. Основою української етнопедагогіки є трудове виховання. За народною мораллю українців, праця - це найвища добродієвість, першооснова людського життя. Вітаючи народження дитини, українські селяни висловлювали таке побажання: *"Щоб було охоче і робоче"*. Відтак на виховання гарного трудівника був спрямований весь комплекс народних виховних засобів і форм, що складався історично і передавався від покоління до покоління через усну народну творчість, ігри, звичаї, обряди, народну мораль, етично - правові норми.

Такі характерні риси історичного минулого українського народу, як любов до землі, працьовитість, господарність, передавалися у спадщину молодому поколінню. І не на словах, а на ділі. *"Народна педагогіка не тільки проголошувала обов'язок працювати, а й втілювала його на практиці. Сільські діти, наприклад, "господарюють": готують їжу, мелють, сіють, косять, збирають урожай, місять тісто і печуть хліб, будують хатинки з піску, місточку через уявну річку. Відображаючи в іграх трудові дії дорослих, діти проймаються любов'ю до їхньої праці"*.

Українська етнопедагогіка нагромадила цінний досвід у царині морально-етичного, естетичного, розумового та фізичного виховання молоді. Дітей ростили в дусі глибокої поваги до батьків та старших людей, до існуючих родинних та громадських традицій. Над усе українська народна мораль ставила такі чесноти, як працелюбність, доброзичливість, щирість, чуйність, взаємодопомогу в громадському житті.

Не були винятком і жителі села Вівсяники, котрі з дитинства прививали у дітей любов до праці. В більшості це було зумовлено великим масивом роботи і для того, щоб з усім справлялись, залучали дітей з раннього дитинства. З 5-6 років дітям доручали пасти гусей та качок, доглядати за меншими дітьми (сидіти з ними в полі, колихати колиску), а також носити обід батькам та іншим робітникам, що працювали

у полі. Проте не завжди така праця виправдовувала себе, інколи малі діти йшли з старшими братами та сестрами доглядати велику рогату худобу (пасти телят), і з ними траплялися випадки каліцтва [1].

Безпосередня практична діяльність спонукала дітей замислюватись над значенням людської праці, виховувала почуття поваги до трударів та бережливе ставлення до знарядь та результатів праці.

Звичайно, малі діти були охочі до різноманітних ігор і під час виконання різних доручень. Так, для того, щоб гусенята не паслися, а сиділи на місці, деякі діти годували їх маковим листям і після цього могли кілька годин грати з іншими дітьми в різні ігри [2]. Проте були діти, які самі проявляли ініціативу та постійно допомагали дорослим. Відомий випадок, коли дитина просила батька зробити їй возика з чотирма коліщатками, мала свою невеличку косу і весь день бавилась тим, що ходила з возиком та косою в поле та косила траву для кролів, котрих тримала сім'я дитини [3].

Поступово (з 7-8 до 14-15 років) діти привчалися до виконання постійних виробничо-значущих доручень. Згідно з традиційним поділом праці у сільських родинах на жіночу і чоловічу, дівчатка прибирали у хаті, пололи в городі, доглядали за дітьми; хлопчики пасли, доглядали та годували худобу, молотили збіжжя, допомагали на пасіці. Молодь віком від 16 до 18 років брала участь у трудових процесах нарівні з дорослими. Батьки могли давати дітям додаткові завдання, під час виконання інших. Наприклад, хлопцеві, який пас корову давали глек або ж скляну пляшку з молоком, що був зав'язаний шматком полотна. Сама ємкість обмотувалась мотузкою, і хлопчина йдучи з коровою, весь час трусив нею. Найчастіше, на вечір, в ємкості, зверху плавав шматочок масла, що був збитий під час ходьби. Така дія батьків пояснювалась великим масивом роботи і щоб встигнути по господарству та приготувати їжу для дітей, використовували такі завдання.

Значну роль у вихованні працелюбності в дітей відігравали шкільні заклади, що розташовувались у всіх селах. У селі Вівсяники, на 1920-ті роки, функціонувала чотирирічна українська православна школа, в якій навчалося 80 учнів [4, арк.55]. Вчителі, які самі працювали на присадибних ділянках, розуміли важливість праці та важливість прищеплювання шани та любові до праці учням, котрі навчалися у школі.

Варто зазначити, що на початку 1920-х років в церковно-приходській школі, разом з іншими, викладав Краскент Вікторович, проте із зміною становища як в державі, так і в селі вимагалось кардинальних змін і тому в школі почали викладати нові вчителі і серед них новий директор на прізвище Рудякович, який не доглядав саме приміщення школи і воно мало не завалилося. З однієї стіни люди вже починали виймати цеглу. Розуміючи негатив даної ситуації, він був знятий з посади директора і на його місце було направлено нового директора, а саме Харитона Терешковича, який проявив себе як чудовий керівник та господар.

Саме під час його керівництва в школі було проведено ремонтні роботи (вікна та двері у всіх приміщеннях школи були пофарбовані синьою фарбою). У пришкільному господарстві була пара коней та дві свині, а також земля, на якій сіяли ячмінь, котрим годували тварин. Також при школі був садок, в якому росли яблуні сорту "антонівка", які були придатні для квашення. Колгоспне господарство на замовлення школи надало великі квадратні дерев'яні ящики, в яких квасилися яблука.

Розуміючи погане становище селянських родин та спостерігаючи погане самопочуття дітей (більшість з них завжди були голодними), за ініціативи Харитона Терешковича були зібрані батьківські збори, на яких було запропоновано батькам

сплатити 15 карбованців на теплі сніданки для дітей, котрі склалися з тарілки супу зажареного свинячими шкварками та двох квашених яблук. Якщо батьки здавали потрібні кошти, то їхніх дітей починали годувати.

Серед учителів, які викладали в молодших класах і в "нульовці" варто згадати Боровську Марію Наумівну, яка поєднували викладання на уроках зі співами українських пісень та різними забавками, що проводились на шкільному подвір'ї [5].

Молоде покоління, переживаючи скрутні часи, цінувало працю, шанувало ті речі, котрими було забезпечено, проте все ж відбувалися і не поодинокі випадки суперечок та бійок між хлопцями (переважно між хлопцями сусідніх сіл).

В даній ситуації найстрашнішим було загубити або ж зіпсувати певну ціну річ (чи кашкета, чи ранця), тому що діти розуміли важливість даних речей і боялися покарання. Були відомі випадки, коли за зіпсований кашкет рідні постраждалого гнались на конях за кривдниками в сусіднє село [6].

Скрутне становище сільських сімей в кінці 1920-х - на початку 1930-х років призводило до того, що діти відвідували школу напівголодними та були одягнені в поношені речі дорослих або ж старших братів чи сестер.

На початку 1930-х років в селі було створено "кустарний" будинок для відпочинку дошкільнят, який функціонував у літній період. "Кустарним" його можна назвати тому, що самі ж дітки рвали вишні та інші ягоди, з якими варили вареники, ловили рибу, котру смажили працівники закладу та роздавали дітям. З самого малечку діти звикали до праці, проте і знали, що за працю їх чекає, хоч невелика, проте винагорода [7].

В 1932 році почалася масова конфіскація хліба та інших продуктів харчування. Забиралися всі зернові фонди, тому що кількість продуктів, які потрібно було здати, була занадто велика для будь-якого господарства.

На Поділлі у 1932 році було вже кооперовано 61,4% селянських господарств. Насильницька колективізація ще більше призвела до різкого падіння урожайності, відбивала у селян любов до землі, перетворювала їх у покірних виконавців розпоряджень влади. Справжні господарі були знищені, бездоглядна худоба продовжувала гинути, землі заростали бур'яном, а врожаї все падали і падали [8.с.9].

Поділля було суто хліборобсько-селянським регіоном. За даними облвиконкому, у новоствореній Вінницькій області у 1932 році функціонувало 2610 місцевих рад, з них - 2551 - селянська [9, с.13], тобто (97,7%) [10, с.13].

В середині 1930-х років селяни жили досить бідно. Більшість сімей була багатодітними і тому їм було досить важко прохарчуватися на протязі цілого року. Відомі випадки, коли навіть на Святий Вечір родини солили варену пшеницю, їли її та лягали спати [12].

Звичайно, при таких умовах життя діти були позбавлені відповідних умов для кращого засвоєння шкільного матеріалу, проте вони продовжували відвідувати школу.

Для того, щоб вижити поодинокі школярі влаштовувалися пастухами для наглядуза колгоспними кіньми, проте вони досить рідко отримували допомогу від голови колгоспу імені Кірова - селянина Ключківського та бухгалтера Скомарівського, навіть коли просили виписати один кілограм посльоду [12, арк.1].

Проте на цьому випробування не закінчувалися. Варто зауважити, що доли вчителів на Україні складалася трагічно в 20-30-х роках. Учительські кадри становили на той час наймасовіший загін української радянської інтелігенції, а на селі це була головна інтелектуальна і культурна сила. Незалежні у своїх думках і діях, вони брали активну участь в українізації, ліквідації неписьменності та запровадженні початкового

навчання, всіляко сприяли піднесенню освітнього й культурного рівня селян. Сталінська адміністрація ставилася до них з підозрою. 20 серпня 1933 року, виступаючи на першому пленумі Ради національних меншин, нарком освіти УРСР В.Затонський застеріг: "*Навколо лишилося ще чимало куркулів, махновських, петлюрівських і денікінських послідовників*" [13, с.243]. Цілеспрямований пошук "*соціально ворожих елементів*" мав трагічні наслідки для багатьох учителів.

На листопадовому пленумі у 1933 році ЦК і ЦКК КП(б)У нарком оголосив, що 30-40% учительського складу становить "*класово-ворожий елемент*". В Україні в той час працювало загалом 140 тисяч вчителів, 30-40% з них - це приблизно 42-56 тисяч осіб [14, с.278].

Дана акція не оминула і викладацького складу з села Вівсяники. Харитона Терешковича - справжнього педагога, викладача, який любив школярів, дбав про їхнє самопочуття та впроваджував хоча б невеликі покращення в умовах навчання, було заарештовано вночі та вивезено в невідомому напрямку.

Нове випробування для молоді села розпочалося нападом гітлерівської Німеччини на Радянський Союз. На теперішній час всім відомі трагічні події, що відбувалися на фронтах з 22 червня 1941 року. Військові з'єднання Радянського Союзу настільки швидко були розбиті, оточені чи відступили, що рівно через місяць від початку війни фашистські війська вступили і на територію села Вівсяники. Період німецької окупації даного села тривав з 22 липня 1941 року по 14 січня 1944 рік [15, арк.8]. Новостворена німецька влада відразу почала залучати місцеве населення до співпраці.

Саме з масової пропагандистської атаки і почалася "*вербувальна*" кампанія на захоплених східних територіях. Основний акцент у розгортанні цілеспрямованої соціальної брехні, насамперед, було зроблено на усну і наочну агітацію та інші пропагандистські засоби [16, с.54].

Було проведено мітинг у будівлі школи, на якому запрошувалися люди на роботу до Німеччини. Були люди, які за власним бажанням їхали до Німеччини, проте їх виявилось небагато. Ще до кінця літа 1941 року в селі було відновлено функціонування сепараторного пункту (пункту з прийому молочних продуктів) та роботу господарських установ. У селі було створено два господарства.

Також відновлювалося навчання у школі. Всі предмети вели вчителі, які викладали і до початку війни. Було введено новий предмет, що називався "*закон Божий*". Його мала викладати вчителька біології Совик Марія Миронівна. На початку та в кінці уроку потрібно було молитися, проте Марія Миронівна не проводила молитви, оскільки не залишилося часу на подання нового матеріалу та опитування. Діти з цим погоджувалися і обіцяли нікому про це не розповідати.

Варто зауважити, що історію в цей час викладав Іван Антонович Крученко, який і виконував обов'язки директора школи [17].

З початку 1942 року у селі розпочалися постійні облави, під час яких німці ловили молодих хлопців та дівчат, відправляли їх на підводах в Самгородок, де проходили обстеження у приміщенні школи. Якщо молода дівчина чи хлопець були хворі серйозними хворобами чи мали вади здоров'я, вони визнавалися не працездатними, проте свій діагноз мусили підтвердити документально.

Слід зазначити, що досить багато молоді калічило себе, аби тільки не потрапити до німецького рабства. Молоді дівчата виходили заміж та вагітніли, хлопці ховалися у полях або ж у рідні в сусідніх селах [18]. Для того, щоб контролювати ситуацію, були

виготовлені спеціальні картки, що вивішувалися на кожну домівку. На них вказувався список мешканців будинку та роки їх народження. Якщо ж хтось із членів родини молодого віку втікав чи переховувався, то дану хату спалювали.

Такі дії були досить результативними [19]. Місцеве керівництво високо оцінювало працелюбність молоді та всіляко намагалася залучити якнайбільше молодих хлопців та дівчат до примусових робіт на території Німеччини. Молодь для того, щоб не страждали їхні сім'ї, з'являлася на комісії та систематично вивозилася на примусові роботи. Деяку молодь використовували на місцях, або ж примушували виконувати різні роботи неподалік від рідних сіл. Наприклад, взимку 1942 року група молодих хлопців та дівчат з села виконувала різні роботи на залізничному вузлі станції Козятин [20, с.3], котрий німецькі війська зайняли ще 15 липня 1941 року [21, с.455]. Там вони носили рейси та шпали, чистили колії від снігу та вичищали товарні вагони, в яких вивозилася до Німеччини велика рогата худоба, коні свині та інші тварини.

Слід зазначити, що першим населеним пунктом Вінницької області, визволеним від німецьких загарбників, стало село Скибинці Погребищенського району [22, арк.69]. Проте, остаточно визволення Вінниччини розпочалося під час Житомирсько-Бердичівської операції [23, с.45]. Вже 25 грудня 1943 року війська 1-го Українського фронту визволили село Велику Радзивилівку (нині - Велике) Козятинського району [24, арк.19].

Відразу молодь села залучалася для допомоги. Молоді дівчата, що проживали у селі (Домка Харитонівна та Неля Бартолевич), були долучені до роботи. Вони були уповноваженими по збиранню продуктів харчування (молока, яєць і м'яса) для передових ліній. Вони разом з головою сільської ради, корзинницею та заготівником м'яса обходили чотири села: Коритувату, Воскодавинці, Вікторівку та Зозулинці. Ходили по господарствах, які були зазначенні в наданих списках, і за один день проходили по 40 кілометрів [25].

Відбувалися і негативні явища. Наприклад, червоноармійці, які розташовувалися неподалік від села, інколи загравали з місцевими молодими дівчатами. Відомо, що солдат Сергій Туча загравав до місцевої жінки на ім'я Юстина. Вона поскаржилася військовому керівництву, котре зразу винесло вирок і біля одного із сільських ставків Сергія Тучу було розстріляно. Тіло його було не похованим, аж доки місцеві жителі самотужки не прикопали тіло вояка на місці розстрілу [26]. За іншою версією, солдата провели через село до кладовища, де і розстріляли. Тіло ж його поховали Порхун Сергій Галапонович та Гаврило Настирчук [27].

Збитки були завдані всім об'єктам, що розташовувалися в селі. Наприклад, збитки, котрі були завдані школі, оцінювалися у 87 тисяч 794 крб. [28, арк.125].

Проте, незважаючи на розруху та недофінансування, вже з 1 вересня і до 18 червня 1945 року у сільській школі проводилися заняття дітей. Школа мала статус неповної середньої з семирічним терміном навчання. Уроки проводились українською мовою. У розпорядженні учнів було два окремих приміщення, в яких розташовувалося п'ять класних кімнат. На 1 вересня у школі навчалася 294 учня, з них 176 в першу зміну. Найбільше дітей навчалася у перших класах, яких нараховувалось - 3, а інших класів (тобто 2-7) нараховувалось по одному [29, арк.132].

Слід зазначити, що погане життєве школярів становище в післявоєнних сім'ях до уваги, звичайно, бралось, але відповідальність за вивчення матеріалу покладалася на учнів. Відстаючі учні залишалися на повторний курс навчання.

Наприклад у червні 1945 року, на повторний курс навчання було залишено 68 вівсянецьких учнів [30, арк.132].

Сама споруда школи слугувала також зерносховищем (а точніше один клас у школі був засипаний зерном). Справа в тому, що врожай був досить гарний, проте господарські споруди були зруйновані або розібрані на укріплення передової лінії фронту взимку 1944 року і тому було зроблено саме так. Це пошкодило саму споруду школи і стіна в вищезазначеному класі посовувалася, а цегла обпадала [31].

До післявоєнної розрухи додалися і сильна посуха та голод, що панували в другій половині 1940-х років. На полях був масовий недорід і навіть польові рослини та квіти зустрічались дуже рідко. Випускники 10-го класу села Вівсяники, що закінчили школу у 1946 році навіть не могли нарвати квітів на полях навколо села (навіть навколо Самгородка, що розташовувався у десяти кілометрах від Вівсяників), для того щоб подарувати вчительці. Вони не змогли знайти ні волошок, ні ромашок, не росли квіти, що називались кукіль та озерки. Випускники змогли знайти лише одну квітку яка мала високу стрілку, сама була дуже колючою і на неї дуже сідали метелики [32].

Незважаючи ні на що сільська молодь старалася опанувати шкільну програму, допомагала своїм рідним по господарству та була змушена терпіти голод, безгрошів'я та різні обмеження.

Отже, народна педагогіка впливала на розвиток та виховання молодого покоління з раннього дитинства. Сама система виховання не була сталою та провадилася населенням сіл, виходячи з правил етикету та проживання у певній громаді. Вона є актуальною і досі. І нині народні засоби впливу на молодь діють доволі гарно. Проте урбанізація змінила життєві орієнтири молодого покоління кардинально.

1. Запис автора від Гуменюк Надії Сергіївни, 1925 року народження, жительки с.Вівсяники (нині покійної) від 22 жовтня 2009 р.

2. Запис автора від Кочубейник Надії Миколаївни, 1946 року народження, жительки с. Вівсяники від 15 жовтня 2009 р.

3. Запис автора від Гуменюка Петра Павловича, 1956 року народження, жителя м.Козятин від 20 травня 2010 р.

4. Державний архів Вінницької області (далі - ДАВО), ф.Р-2815, оп.1, спр.32, арк.55.

5. Запис автора від Пастушенко Домки Харитонівни, 1925 року народження, жительки с.Вівсяники від 26 травня 2010 р.

6. Запис автора від Гуменюк Надії Сергіївни.

7. Там само.

8. Шульга І.Г. Голод на Поділлі. - Вінниця, 1993. - С.9.

9. Гальчак С.Д. "Білі плями" скорботи: причини голодомору 1932-1933 та голоду 1946-1947 років на Поділлі. - Вінниця, 1999. - С.13.

10. Трагедія голодомору на Вінниччині 1932-1933 рр. Голодомор: причини і наслідки - Вінниця, 2003. - С.13.

11. Запис автора від Гуменюк Надії Сергіївни.

12. ДАВО, ф.Р-6021, оп.1, спр.9, арк.1.

13. Гавриш О.В. Політичні репресії 1920-30х років на Вінниччині проти викладачів за слідчими справами ДПУ (на матеріалах Державного архіву Вінницької області) // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали ХХ Вінницької наукової історико-краєзнавчої конференції 27-28 жовтня 2005 р. - Вінниця, 2005. - С.243.

14. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні 20-30-ті роки. - К., 1991. - С.278.

15. ДАВО, ф.Р-4422, оп.1, спр.30, арк.8.

16. Гальчак С. "Східні робітники" з Поділля у Третньому рейху - Вінниця, 2004.-С.54.

17. Запис автора від Пастушенко Домки Харитонівни.
18. Запис автора від Гуменюк Надії Сергіївни.
19. Запис автора від Лавренюк Марії Савівни, 1923 року народження, жительки с. Вівсяники від 2 березня 2010 р.
20. *Гуменюк І.П.* Село Вівсяники Козятинського району в період німецької окупації (спогади очевидців) // Пульсуючі джерела - 14 квітня, 2009. - С.3.
21. *Гуменюк І.П.* Залізничний вузол м.Козятина під час німецької окупації (липень 1941 - грудень 1943 рр.) // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження Матеріали XXII Всеукраїнської історико - краєзнавчої конференції 22 жовтня 2009 р. - Вінниця, 2009. - С.455.
22. ДАВО, ф.Р-4422, оп.1, спр.29, арк.69.
23. Вінниччина в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. - К., 1965. - С.45.
24. ДАВО, ф.Р-4422, оп.1, спр.14, арк.19.
25. Запис автора від Пастушенко Домки Харитонівни.
26. Запис автора від Гуменюк Надії Сергіївни.
27. Запис автора від Лавренюк Марії Савівни.
28. ДАВО, ф.Р-4897, оп.1, спр.6, арк.125.
29. ДАВО, ф.Р-4897, оп.1, спр.38, арк.132.
30. Там само.
31. Запис автора від Пастушенко Домки Харитонівни.
32. Там само.

Гуменюк И.П. Соединение семейного и школьного воспитания молодежи в 1920-1940-х годах в селе Вивсяныкы (Козятинской район Винницкая область)

В статье на основании рассказов свидетелей (усной истории), собранных автором, и архивных материалов, раскрывается взаимодействие семейного и школьного воспитания молодёжи в селе Овсянники (Казатинский район Винницкая область) и освещается частичная история школьного заведения в 1920-1940 годах.

Gumeniyk I.P. Combining family and school youth upbringing in 1920-1940s in the village of Vivsyaniki (Kozyatin district, Vinnitsa region)

In article on the basis of stories of eyewitnesses (oral history) was collected the author and archival materials elucidates interaction of family and school education of youth in village Vivsjaniki (Kazatin area of Vinnitsa region) and the partial history of a school institution reveals in 1920-1940 years.